
Mantık Araştırmaları Dergisi

Journal of Logical Studies

**“et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir? | Does “al-Tabsirah”
Belong to Sahlân al-Sâwî or Fakhr al-Dîn al-Râzî?**

Yazar(lar) | Author(s): Turgut AKYÜZ

Bu makaleyi kaynak gösterin | Cite this article:

Akyüz, T. ““et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?”. Mantık Araştırmaları Dergisi 3 (2021): 38-60

Bu makaleye çevrimiçi ulaşın | See this article online:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1787214>

ISSN 2687-3125 | e-ISSN 2687-3125

“et-Tebsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

Turgut AKYÜZ *

Özet

Sehlân es-Sâvî, fıkıh ve mantık alanlarında eserler kaleme almış bir alimdir. Bugün elimizde mantık eserlerine ait hem Farsça hem de Arapça nüshalar bulunmaktadır. Gazzâlî ile çağdaş olan müellif, İbn Sînâ’nın eserlerini kaynak olarak mantık alanında eserler kaleme almıştır. Hayatı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Zira hayatı biraz sıkıntılı geçmiş; hayatının son dönemine doğru inzivaya çekilmek zorunda kalmıştır. Hatta ölümünden sonra evi ve eserleri yakılmıştır.

Sâvî, mantık alanında *el-Besâiru’n-nâsiriyye* adlı kitabın yanında çeşitli risaleler yani küçük çaplı eserler kaleme almıştır. Bunlardan birisi de *Besâir*’den sonra kaleme ve alınmış ve bir nevi onun özeti olan *Tebsira* adlı eseridir. Eserin bugün elimizde Farsça bir basılı nüshası müellife nispetle bulunmaktadır. Fakat elimizde mevcut iki Arapça nüsha, Sâvî adına değil takipçisi olan Fahreddîn er-Râzî’ye nispetle kayıtlıdır. Fakat müellifi, eserde, bizzat bu risaleye *Tebsira* ismini vermiş; burada meseleleri özetle ifade ettiğini fakat ayrıntıların *Besâir*’de bulunduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle eserin Râzî’ye değil de Sâvî’ye ait olduğunu anlıyoruz. Ayrıca Farsça nüsha ile yapılan karşılaştırmalar, bu bilgiyi teyit etmektedir. Çalışmamızda bu tartışmalardan hareketle risalenin otantikliği ve kime ait olduğu konusu incelenektir.

Anahtar kelimeler: Sehlân Sâvî, Sâvecî, Fahreddîn Râzî, Tebsira, Mantık, Besâir.

Does “al-Tabsirah” Belong to Sahlân al-Sâwî or Fakhr al-Dîn al-Râzî?

Sahlân al-Sâwî who is a scholar who wrote works in the fields of fiqh and logic. The author, who was contemporary with al-Ghazzâlî, wrote works in the field of logic by taking the works of Avicenna as a source. The manuscript copies both in Arabic and Persian of his logic works have survived to the present day. There is very limited

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
turgutakyuz@hotmail.com.tr

“et-Tebşira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

information about his life story. As stated in bio-bibliographic sources, his life was a bit troubled; towards the last period of his life he had to live a reclusive life. Even, his house and works were burned after his death.

In the field of logic, al-Sâwî wrote various treatises, namely small-scale works, in addition to the book named al-Basâir al-Nâsiriyyah. One of them is his treatise called al-Tabsirah, which was written after al-Basâir as a kind of its summary. Today we have a Persian version of the work, which has been attributed to the author and published. On the other hand, there are two other manuscript copies of the work in Arabic which are registered not in the name of al-Sâwî but in the name of his follower Fakhr al-din al-Râzî. However, in these Arabic manuscripts, the author himself entitles the treatise as al-Tabsirah; and states that he has summarized the issues in this work, but the details are in al-Basâir. Based on this, we realize that the work belongs not to al-Râzî but to al-Sâwî. In addition, comparisons with the Persian version confirm this information. In our study, based on these discussions, the authenticity of al-Tabsirah and who belongs to will be examined.

Keywords: Sahlân Sâwî, Sâwajî, Fakhr Râzî, Tabsirah, Logic, Basâir.

Giriş

Asıl adı Kadı Zeynüddîn Ömer bin Sehlân es-Sâvî’dir. Künyesi Ziyâdüddîn’dir. Sâvecî olarak da bilinmektedir. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Sultan Sencer’e ithafen bir eseri olduğunu biliyoruz. Ayrıca Beyhakî ile de görüşmüştür. Beyhakî 1169 (hicrî 565), Sultan Sencer ise 1157 (hicrî 551) senesinde vefat ettiğine göre Sehlân es-Sâvî’nin 1145 (hicrî 540) senesinde vefat ettiğini söyleyebiliriz. Doğumu hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte 1073-1078 (hicrî 465-470) yılları arasında doğduğu kabul edilmektedir.¹

Kadı ünvanı ile tanınmaktadır. Fakat bilinmeyen nedenlerden dolayı hayatının sonuna doğru uzlete çekilmek zorunda kalmıştır. Yine tabakat kitaplarında, kendisine duyulan öfkeden dolayı ölümünden sonra evinin ve eserlerinin yakıldığı rivayet edilmiştir.² Muhtemelen siyasi nedenlerden dolayı böyle bir muamele görmüş ve uzlete çekilmeye

¹ Hayatı hakkında bkz. Ahmet Kayacık, “Sâvî ve el-Besâir Adlı Mantık Eseri Üzerine Bir İnceleme”, *Felsefe Dünyası*, sy.XXXIX (2004/1), 39-54.; “Sâvî, Ömer b. Sehlân”, *TDVİA*, (2009/XXXVI), 202-203.

² İzzettin Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut ve Türki Mustafa, (Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâs, 2000), XII/170.

Turgut AKYÜZ

mecbur bırakılmıştır. Geçimini kitap istinsahından sağladığı söylenmektedir.³

Sâvî, İbn Sînâ'dan (v. 1037 (hicrî 428)) hemen sonra yaşamıştır. Gazzâlî (v. 1111 (hicrî 505)) ve Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî (v. 1152 (hicrî 547)) ile çağdaştır. Rey ve Hemedan civarında büyümüş ve Nişabur'da yaşamıştır. *el-Besâîrû'n-nâsriyye* adlı eser incelendiğinde İbn Sînâ'ya ait *el-İşârât ve't-tenbîhât*'in esas alındığını görüyoruz. Zira eserde İbn Sînâ'ye "tabiplerin en üstünü"⁴ ve "sonraki dönem mantıkçıların en faziletlisi" ifadeleriyle atıflar yapıldığını görüyoruz.⁵ Aynı eserde *İşârât*'a doğrudan atıf da yapılmıştır.⁶

En önemli takipçileri arasında Fahreddîn er-Râzî'yi (v. 1210 (hicrî 606)) saymak mümkündür. Zira Râzî, eserlerinde kendisine atıf yapmaktadır.⁷

1. Sehlân es-Sâvî'nin Mantık Eserleri

A. *el-Besâîru'n-nâsriyye*

Klasik kaynaklarda müellife ait eserlerin listesi verilirken mantık alanında *el-Besâîru'n-nâsriyye* ve çeşitli risaleler kaleme aldığı zikredilmektedir. Bir başka ifade ile isim olarak zikredilen tek eseri *Besâîr*'dir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır.⁸ Enson 2003 yılında Hasan el-Merâğî tarafından yeniden tahkik edilmiş ve Tahran'da basılmıştır.⁹

B. *Tebşira fi'l-mantık veya et-Tebşira*

Kataloglarda *et-Tebşira* ya da *Tebşira fi'l-mantık* olarak zikredilen eser; yazma nüshalarda metin içinde iki yerde müellif tarafından "et-Tebşira" olarak isimlendirilmiştir.¹⁰

³ Ebû Süleymân es-Sicistânî, *Tetimmetü Sivânu'l-hikme*, thk. Memduh Hasan Muhammed, (Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-điniyye, 1996), I/26.

⁴ Sehlân es-Sâvî, *el-Besâîru'n-nâsriyye*, thk. Hasan el-Merâğî, (Tahran: Şemsi Tebrizi, 2003), 87.

⁵ Bkz. Sâvî, *el-Besâîru'n-nâsriyye*, 87, 91.

⁶ Mesela bkz. Sâvî, *el-Besâîru'n-nâsriyye*, 91.

⁷ Fahreddîn er-Râzî, *el-Mantiku'l-Kebîr*, thk. Turgut Akyüz, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), vr. 77z, 99v.

⁸ Kayacık, *Sâvî ve el-Besâîr Adlı Mantık Eseri Üzerine Bir İnceleme*, s.43.

⁹ Sâvî, *el-Besâîru'n-nâsriyye*, 2003.

¹⁰ *Kitâbu't-Tebşira*, Cârullâh: 1260-2, 230, 308.

“et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

Klasik kaynaklarda müellife ait eserler arasında ismi zikredilmeyen¹¹ ve risale şeklinde olan eserin (bundan sonra *Tefsira* olarak zikredilecektir) bugün elimizde iki farklı nüshası bulunmaktadır.

Köprülü Kütüphanesi 793 numarada mecmua içinde bulunan nüsha 19 satır olup 24 varaktır.¹² Bu nüshada bazı kısımlar eksiktir. Cârullah nüshasına göre daha yenidir ve daha açık okunmaktadır fakat herhangi bir istinsah tarihi zikredilmiş değildir. Nüshanın baş kısmında risalenin Fahreddîn er-Râzî’ye ait olduğu yazılmıştır. Fakat eserin müellifi, vr. 99z’de *el-Besâiru’n-nâsırıyye*’de konuyu daha ayrıntılı işlediğini ifade etmektedir. Nüsha eksiktir fakat müellifine ait bilgiyi yanlış da olsa içermesi açısından önemlidir. Ayrıca zarar görmemesi açısından diğer nüshadaki eksik kısımların tespit edilmesi bakımından önem arzeden bir nüshadır. Nüshada herhangi bir istinsah tarihi kaydı bulunmamaktadır. Fakat bir önceki risalede 588 (1192) tarihinde Abdülmümin bin Harun tarafından istinsah edildiği kayıtlıdır. Fakat yazı tipi ve kağıt türü, bu nüshanın Cârullâh nüshasından daha sonra yazıldığına işaret edilmektedir. Şu halde önceki risaledeki istinsah kaydı, ya müstensihin eserin değerini arttırmak için iddia ettiği bir tarihtir veya mecmuanın esas alındığı nüshaya ait bir tarih ve istinsah kaydı olabilir.

Cârullâh Kütüphanesi 1260’ta yine bir mecmua içinde mevcut nüsha ise 21 satır olarak yazılmıştır ve 120 sayfadan ibarettir.¹³ Fakat sayfa genişliği fazla değildir. Nüsha zarar görmüştür. Yazı tarzı ve kağıdın durumundan anladığımız kadarıyla Köprülü nüshasına göre çok daha eskidir. Buradaki nüsha Fahreddîn er-Râzî’ye ait bazı eserleri ihtiva eden bir mecmua içindedir. Bir başka ifade ile buradaki kayıt da risale Râzî’ye nispet edilmektedir. Risalede ayrıca bir telif kaydı bulunmamaktadır. Fakat sayfa 310’da müellif, *el-Besâiru’n-nâsırıyye*’den kendi eseri olarak bahsetmekte ve konu hakkında daha fazla bilgi için buraya bakılmasını tavsiye etmektedir. Mecmuadaki diğer eseleri de inceledik fakat herhangi bir istinsah tarihine rastlayamadık. Risalede herhangi bir istinsah kaydı ya da tarihi de bulunmamaktadır. Fakat aynı mecmua içinde aynı hatla yazılı başka bir risalede 786 (1384) tarihi kayıtlıdır. Yazı ve kağıttan yazmanın bu tarihlerde olduğunu söylemek mümkündür.

¹¹ Kayacık, “Sâvî ve el-Besâir Adlı Mantık Eseri Üzerine Bir İnceleme, s.43.

¹² *et-Tefsira fi’l-mantık*, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa: 793-2, vr.92b-116a.

¹³ *Kitâbu’t-Tefsira*, Cârullâh: 1260-2, 229-349.

Turgut AKYÜZ

Farsça hali 124 sayfa olup 1918'de Tahran'da *Tebşira ve dû risâle der mantık* içinde yayımlanmıştır.¹⁴ Bu eserin taş baskı hali Millet Kütüphanesi 279 numarada kayıtlıdır. Bu nüshada da katalog kaydı hariç eserin Sâvî'ye ait olduğuna dair bir telif kaydı mevcut değildir. İlerde Arapça nüsha ile Farsça nüsha arasındaki farklara değineceğiz.

Arapça nüshaların tahkiki, Farsça nüsha ve *Besâir* ile karşılaştırmalı olarak tercümesi ile birlikte tarafımızca yayına hazırlanmaktadır.

C. *Risâle fi'l-mantık ya da Risâle der mantık*

Farsça olan eser 8 varaktır. Arapçası bulunmamaktadır. Klasik kaynaklarda müellife ait ismen böyle bir esere yer verilmemiştir. Fatih Kütüphanesi 5426'da kayıtlı olan eser 1918'de Tahran'da *Tebşira ve dû risâle der mantık* içinde yayımlanmıştır.¹⁵

D. *Risâle fi tahkiki nakîzi'l-vücûd*

Kipler hakkında Arapça bir risaledir. Klasik kaynaklarda böyle bir eserin varlığına dair bir kayıt yoktur. 10 sayfa civarında bir eserdir. Risalede *Besâir*'e ve *İşârât*'a çokça atf vardır. Risalede *Besâir*'den kendi eseri olarak söz etmekte ve ayrıntıları bu eserinde incelediğini ifade etmektedir.¹⁶ Bu risale de 1918'de Tahran'da *Tebşira ve dû risâle der mantık* içinde yayımlanmıştır.¹⁷

2. *Tebşira'nın Sâvî'ye Aidiyeti*

Klasik bibliografi kaynaklarında müellife ait böyle bir eserden bahsedilmemekte fakat çeşitli risaleler kaleme aldığı ifade edilmektedir.¹⁸ Müellife ait en bilinen eser *el-Besâiru'n-nâsriyye*'dir. Farsça nüshanın doğrudan Sâvî'ye ait olarak kayıtlı ve basılı olmasına karşın Arapça her iki nüsha Fahreddîn er-Râzî'ye nispetle kayıtlıdır. Köprülü nüshasında yazmanın Râzî'ye ait olduğu kayıtlı iken Cârullâh nüshasında böyle bir kayıt da olmayıp sadece Râzî'ye ait bir mecmua içinde olmasından hareketle kendisine ait olduğu kaydı bulunmaktadır. Bir başka ifade ile Köprülü nüshasında eserin Râzî'ye ait olduğunu müstensih iddia etmektedir. Cârullâh nüshasında sadece kapak kısmında yani içindekilerde böyle bir kayıt mevcuttur ki bu kayıt sonradan da eklenmiş

¹⁴ *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279: 1-124.

¹⁵ *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279: 125-156.

¹⁶ *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279: 159, 161.

¹⁷ *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279: 157-166.

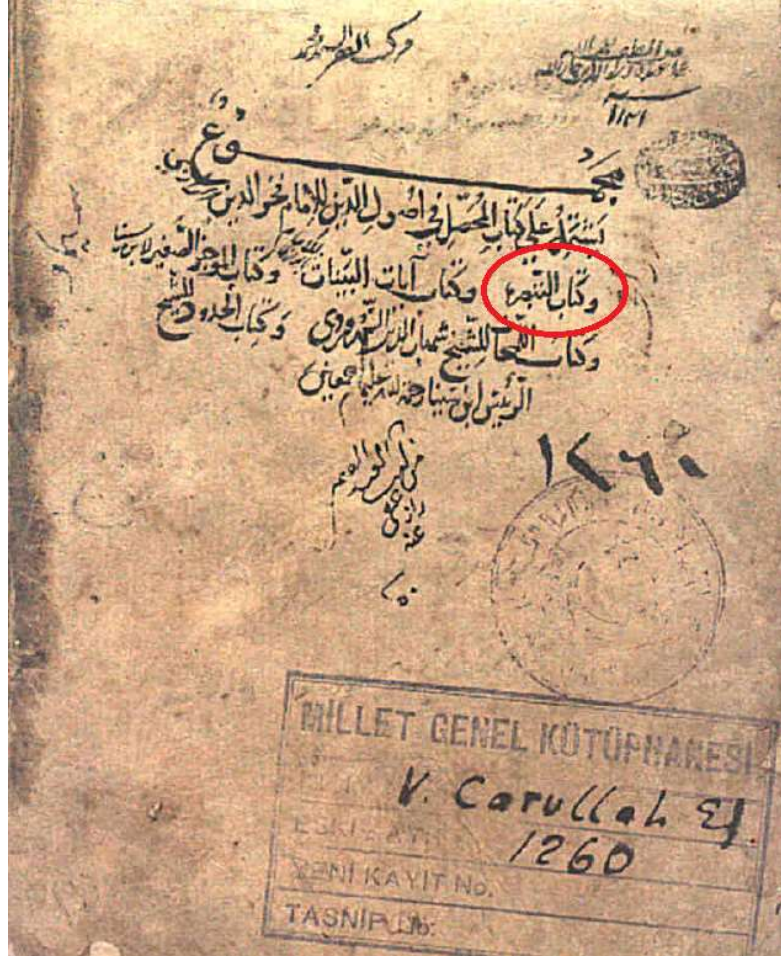
¹⁸ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, XII/170.

“et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

olabilir. Eserin Râzî’ye nispeti sehven olabileceği gibi müstensihlerine eserin değerini arttırmak için öne sürdüğü şeyler de olabilir. Zira bazı eserlerde müstensihlerin eserin müellifi ve hatta yazmanın istinsah tarihleri ile oynayabildiğini veya sehven böyle hatalar yapabildiklerini biliyoruz.

Farsça nüshayı genel olarak inceledik. Fakat burada herhangi bir telif ya da istinsah kaydına veya tarihe rastlamadık. Farsça nüshanın Sâvî’ye ait *Tefsira* olduğuna dair tek delil, baskıya esas alınan yazma nüshadaki müstensihin kaydıdır. Ayrıca Farsça nüshada eserin ismine dair Arapça nüshada bulunan kayıtlar da bulunmamaktadır.

Hatta bütün bunlara ilaveten Farsça nüshanın bazı başlık farklarının yanında içerik ve ifade olarak da Arapça nüshadan farklı olduğu anlaşılıyor. Farsça nüshanın başka bir eser mi mesela *Dânişnâme*’ye ait bir özet mi yoksa *Besâir*’in benzeri ya da özeti mi olduğu hususu ayrıca tahkike muhtaç bir meseledir.

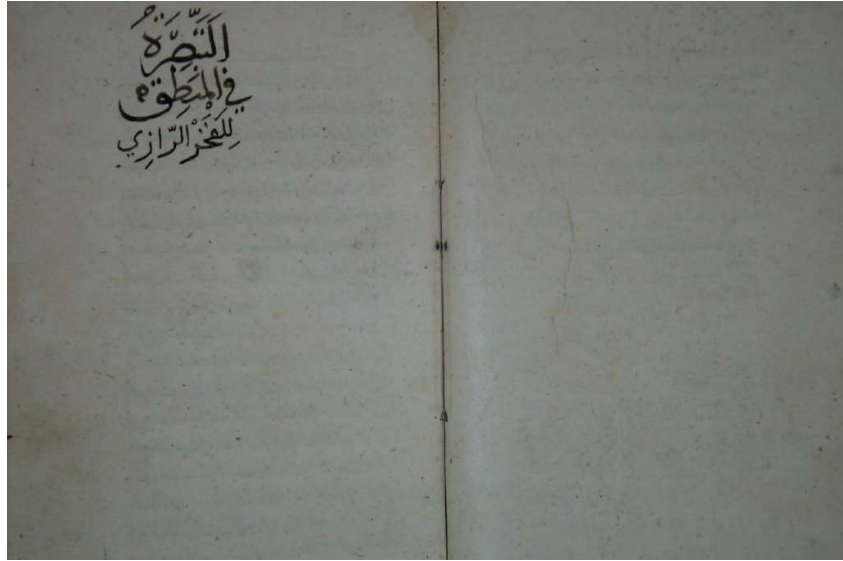

Cârullâh 1260, iç kapak.

ومنكم والى منكم لا بد على القرآن المجمع على صحة الاحمال والامام واخوه على ذلك مع وجوهنا وعلى هذا
 المصدر سقط اسمك الاجماع على ما وجد فيكم لكنه معارض ما لو كان اماما يظهر الطبع في الظهور
 على وجهه مع معهوده وانما اظهره الحسين في نفسه مع ريد حتى ان الامور قبله بالمبالاة بالعدل وان
 عند الضرورة على ما يات في يوم الشورى عليه السلام في سنة رسول الله صلى الله عليه واله وسلم الحسين لم يرض على
 بالقرآن وسيدون الحسين في الامام ملة لا يحل ان يكون يكتسب كونه كذلك النقط وان كان شوقا على غير
 من الامور التي لا بد منها في الدين والجمعة ربي يسير
 كما هدينا سبيل الرشاد ونقنا في القول والعمل
 لسائر الشداد واجعلنا ممن يتخذ القوي خيرا لزا
 ويعطي الامور وخواتمها فضلا لا اعتدادا بالصلوة على محمد
 النبي وآله الفخوذ خيرة يوم المعاد وبعد ان جماعة
 من اصحابنا المبرزين يتعلم الفقه اصوله وفروعه انفسوا
 ان اجمع لهم مختصرا في بيان شرايط صحة الاداء والبراهين
 الجدره وضادها فاجتهدوا في ذلك مستغنيا بالتمتع
 ومستهديا ومختصرا بحمل المتبين ومستهديا ومستهديا
 اتمها على المقصود في مقدمته اعلم ان العلم اما مثل المعاني
 في الذهن فوط كمنه معنى السماء والارض ونجم ذلك من كنه
 معاني الالفاظ المفردة ويسمى هذا القسم من العلم تصورا
 واما مثل المعاني بحيث يتبعه حكم صدق او كذب مثل قوله
 العالم حادث والشمس فضيئة ويسمى هذا القسم تصديقا
 ولا يتبين من معين وتصورين بينها نسبة الاشياء
 في اشياء الاشياء كمنه كونهه وانما النفي فكقولنا البارك
 ليس بسم ومن التصوير ما هو اولى وهو الذي لا يقتصر على تصور
 تصور اخر عليه بسببه يحصل هذا التصور منه فانه ممكن
 وهو الذي يقتضيه ذاته التي تقرر عليه وكذلك التصديق
 ما هو اولى لا يقتضيه ذاته التي تقرر عليه وعنده ما هو

Cârullâh 1260, s. 220.

Köprülü 793 vr. 92.

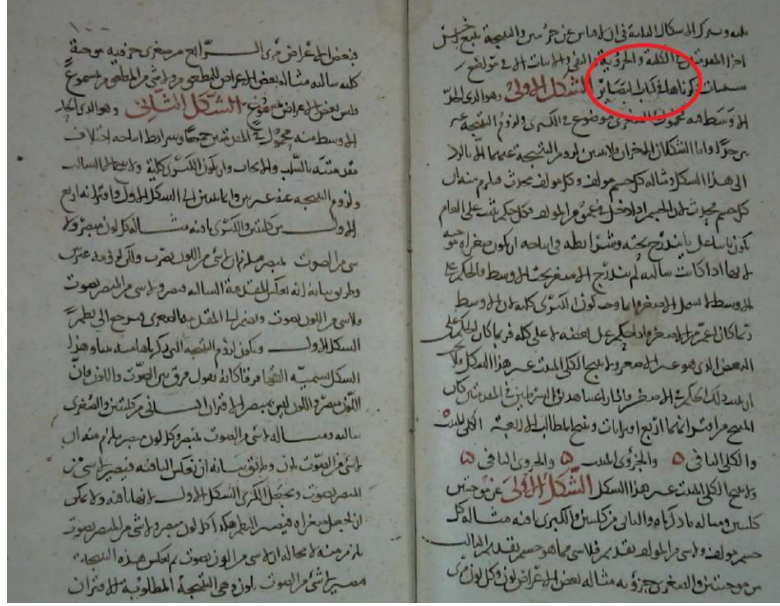
Köprülü 793 vr. 93.

“et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

Fakat eserin içeriğine bakıldığında Köprülü nüshası vr. 99z ve Cârullâh nüshası sayfa 310’da “Hakîkî Kıyaslar” a dair fasılda şu ibareye rastlıyoruz:

*Sonuç, küllilik-cüzilik ve nefy-ispat gibi (nitelik ve niceliklerde) en zayıf (öncül) olan önermeye tabidir. **Fakat bunun bazı istisnaları bulunmaktadır.** Bu istisnaları “Besâir” kitabında zikretmiştik.*

عن الطرح وخصاج في اياته قياسية الى طرف شاقه فتبقى
الاشكل ثلثه في اربا للقياس عن جزئين اصلا ولا
عن سالبين ولا عن صغرين سالبه كبراه اجزئيه
والمتحة تنبع احسن الفصتين في الكلمة والجزيئية
واللفظي والاشارة الالهي مواضع مستثناه ذكرناها في
كتاب البصائر الشامل الاول وهو الذي يكون الحد الالهي
في محمولها الصغرين موضوع في الكبريين ولزوم
النتيجة عنه من جدا واما الشيطان الاخران فلا يتبين
لزوم النتيجة منها الا بالرد الى هذا الشكل مثاله كل
جسم مؤلف وكل مؤلف محدد فيلزم ان كل جسم محدد
ان الجسم اذا دخل في عموم المولف فكل حكم ثبت على العلم
يكون ثابتا على ما يندرج فيه ويشرايطه في اناجه ان يكون
صغراه موجبة وكبراه كلية وانا واجب كون الصغرين
موجبة لانهما اذا كانت سالبية لم يندرج الا صغرتي
الواسطة فالحكم على الالهي لا يشمل الا صغرا وانا واجب
كون اللبري كلية لان الاوسطه كما كان اعظم من الاصغر
فاذا حكم على بعضه لا على كله فربما كان الحكم على البعض
الذي هو غير الاصغر فلا يجب ان يثبت ذلك الحكم في الاصغر
ولا يمتنع الكل المتيقن غير هذا الشكل فاذا راعينا هذين
الشرطين في المقدمتين كان المتيقن في اخرهما اربع
اختراقات وبتح المطالب الاربعة الكل المتثبت

Köprülü 793 vr. 99z.

Risalede *Besâîr*'e atıf yapıldığına göre ondan sonra yazıldığını söyleyebiliriz. *Tebşira*'da zikredilen bu istisna *Besâîr*'de “Huccetlerin Sureti” başlığı altında şöyle ifade edilmiştir:¹⁹

Biz, şu konuda tamamen diğerlerine katılıyoruz: İki cüzi öncülден netice elde edilemez, iki olumsuz öncülден de. Şayet büyük öncül cüzi ise küçük öncül olumsuz olduğunda da kıyas sonuç vermez. Fakat “mümkün” içerikli önermeler (el-mevâddü'l-mümkinе) bunun haricindedir. Kıyasta netice istisna ettiğimiz bu durum (yani mümkün içerikli) hariç iki öncülден keyf ve kemde en zayıf olana göre netice vermektedir. Kiplerdeki durumu ise ayrıca her şekilde şartlarıyla birlikte ele alacağız.

¹⁹ Sâvî, *el-Besâîru'n-nâsiriyye*, 81.

3. Arapça ve Farsça Nüshalarda Ele Alınan Konular ve Besâir İle Karşılaştırılması

Cârullah ve Köprülü nüshaları, Köprülü nüshasının eksik olmasına rağmen içerik olarak örtüşmektedir. Fakat bu iki nüsha ile Farsça nüsha arasında daha ilk başta konu farklılıkları bulunmaktadır. Farsça nüshada, Arapça nüshalara ilaveten Kipler konusu bulunmaktadır. Arapça nüshada sebr ve taksime yer verilirken Farsça nüshada bu kısım eksiktir. Yine Farsça nüshada farklı olarak Hulûfî kıyasa ve devrî kıyasa yer verilmiştir.

Gerek Farsça gerekse Arapça nüshada; Kategoriler kısmı, Cedel, Hatabe ve Şiir bahisleri yoktur. Cedel bahsi risalede sadece birkaç cümle ile özetlenmiştir. Cedel, Hatabe ve Şiir, *Besâir*'de de bulunmamaktadır. Fakat elimizdeki mevcut *Besâir*'in ne kadar tam olduğu konusu da ayrıca incelemeye muhtaçtır. Zira girişte de beyan ettiğimiz üzere Sâvî hayatın son döneminde dışlanmış ve öldükten sonra eserleri yakılmıştır.

A. Arapça ve Farsça Tebsira Nüshalarının İçerik Olarak Karşılaştırılması

<u>Tebsira (Arapça)</u>	<u>Tebsira (Farsça)</u>
Mukaddime	Dibace
--	Mantığın amacı
Müfret lafızlar	Lafızların kısımları
Lafızların delaleti	--
Müfret ve mürekkep lafızlar	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Külli ve cüzi	Külli ve cüzi lafızları
Zati ve arazi	Zati ve arazi
Zati ve arazinin kısımları	Zatinin kısımları Arazinin kısımları
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Müfret ve diğer lafızlar
İsimlerin müsemmalara nisbeti	Lafızların şeylere nisbetleri
<i>(özet olarak metin içinde var)</i>	Cins ve cinsü'l-ecnâs
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Had ve resim
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Had ve resimlerde ortaya çıkan hataların gerekliliği
Telifler (yani terkipler ve önermeler)	Terkipler

İlimlerde ihtiyaç duyulan telifler	Hüccette ihtiyaç duyulan müfret öncüller
Hüküm yönünden kaziyelerin çeşitleri	Hamli önermelerde icap ve selp
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Külli cüzi şahsi ve mühmel önermeler
Konusuna göre kaziye çeşitleri	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
<i>(özet olarak metin içinde var)</i>	Şartlı önermelerde icap ve selp
Nakîz’in şartları	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Aks’in şartları	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Önermelerin maddesi
--	Zarurinin kısımları
--	Mümkünün farklı anlamları
--	Müvecceh ve mutlak kaziyeler
--	Mahsure ve mutlak
--	Kaziyeler arası ilişki ve kaziyelerin birbirini gerektirmesi
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Nakîz
--	Müvecceh ve mutlak kaziyelerin nakîzi
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Aks
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Kıyaslar
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	İktirani kıyaslar
--	Birinci şekilde farklı kipli öncüllerden oluşan kıyaslar
--	İkinci şekilde mutlak ve zaruri öncüllerden oluşan kıyaslar
--	Üçüncü şekilde mutlak ve zaruri öncüllerden oluşan kıyaslar
--	Birinci şekilde mümkün ve vücudi öncüllerden oluşan kıyaslar
--	Birinci şekilde mümkün ve zaruri öncüllerden oluşan kıyaslar
--	İkinci şekilde mümkün ve zaruri öncüllerden oluşan kıyaslar
--	Üçüncü şekilde mümkün ve zaruri öncüllerden oluşan kıyaslar

--	Şartlı öncüllerden oluşan iktirani kıyaslar
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	İstisnai kıyaslar
--	Mürekkep kıyaslar
Burhanın sureti ve had	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Burhanın sureti	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Hakiki kıyaslar	--
İktirani kıyaslar	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Şahsi önermeler	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Mühmel önermeler	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
İstisnani kıyaslar	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Kıyasa benzeyenler	--
Mukassim kıyaslar	--
--	Hulf
Tard ve aks	Aksi kıyas
--	Devri kıyas
--	Öncüllerin nasıl elde edileceğine dair
--	Kıyasın tahlili
--	İstikra
--	Misal
Sebr ve taksim	--
Burhanın maddesi	Kıyasın maddesi
Mugalata	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Cedel	--
Had	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Burhanın öncülleri
Bilimsel sorular (el-metâlibu'l-ilmîyye)	Bilimsel sorular
İnne ve lime burhanları	Burhanın kısımları
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Burhanın sureti
Kavli şarih	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Had burhanla elde edilemez	--
Tanımın nasıl elde edildiği	--
Tanımın zorluğu ve tanım hatalarından korunma	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Mugalata

“et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

Tefsira ile *Besâir* arasındaki en ciddi fark, Kategoriler kısmının eksikliğidir. Bunun haricinde konu başlıkları benzerdir. Fakat Arapça nüshaya göre Farsça nüsha, *Besâir*’e daha çok benzemektedir. Zira Arapça nüshada, *Besâir*’de ele alınan Kipler bahsi eksiktir. Fakat Farsça nüshada kipli kıyaslar bahsi ele alınmıştır.

B. *Tefsira*’nın *Besâir* İle İçerik Olarak Karşılaştırılması

<u>Tefsira</u>	<u>Besâir</u>
Mukaddime	Mukaddime
--	Mantığın mahiyeti ve mantığa olan ihtiyaç
--	Mantığın konusu
Müfret lafızlar	Müfretler
Lafızların delaleti	Lafzın manaya delaleti
Müfret ve mürekkep lafızlar	Müfret ve mürekkep lafızlar
Küllî ve cüzi	Küllî ve cüzi
--	Mevzu ve mahmul
Zatî ve arazi	Küllinin zatî ve araziye taksimi
Zatî ve arazinin kısımları	Zatinin tanımı Arazi hakkında
İsimlerin müsemmalara nisbeti	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
--	Mahiyete delalet eden şey hakkında
<u>(özet olarak meti içinde var)</u>	Cins, tür, fasıl, hasse ve araz
--	Beş tûmelin birbiriyle ilişkisi
--	Beş tûmelin delalet ettiği müfret manalar
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	İsimlerin manaya nisbeti
--	Cevher ve araz
--	Konuya söylenen ve konuda bulunanlar arasındaki ilişki
--	On cins hakkında (yani kategoriler)
--	Cevherin kısımları ve hasseleri
--	Kem, muzaf, keyf
--	Diğer on kategori hakkında

--	Kategoriler arası ilişki
--	Önce ve sonra
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Tasavvuru veren şey yani kavli şarih
--	Tasavvuru veren şeylerin türleri
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Had ve resimde hataya sebep olan şeylerden kaçınmak hakkında
Telifler (yani terkipler ve önermeler)	Tasdiki veren telifler
--	Peri hermenias
--	İsim, kelime ve edat Söz ve kısımları
İlimlerde ihtiyaç duyulan telifler	--
Hüküm yönünden kaziyelerin çeşitleri	--
Konusuna göre kaziye çeşitleri	--
Nakîz'ın şartları	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Aks'in şartları	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Burhanın sureti ve had	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Burhanın sureti	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Hakiki kıyaslar	--
İktirani kıyaslar	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Şahsi önermeler	Mahsus, mahsur ve mühmel önermeler
Mühmel önermeler	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
--	Udul ve tahsil
--	Önermelerde kizb ve sıdka sebep olan şeyler
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Önermelerin maddesi
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Önermeler arası ilişki
--	Kipler
--	Müvecceh ve mutlak önermeler Devam ve zaruret
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Tenakuz
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Aks
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Hüccet ve kısımları
--	Birinci şekil

“et-Tefsira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

	İkinci şekil Üçüncü şekil
--	Muhtelitat
--	Şartlı kıyaslar
--	Şartlı öncüllerden oluşan iktirani kıyaslar
İstisnani kıyaslar	İstisnani kıyaslar
--	Mürekkep kıyaslar
--	Hulf
Kıyasa benzeyenler	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Mukassim kıyaslar	--
Tard ve aks	Aksü'l-kıyas
--	Devri kıyas
Sebr ve taksim	--
--	Öncüllerin elde edilmesi
--	Kıyasların tahlili
--	İstikraru'n-netaic
--	Doğru öncüllerden elde edilen yanlış sonuçlar
--	Müsadere
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Kıyasa benzeyenler ve aldatıcı kıyaslar
Burhanın maddesi	Huccetlerin maddesi
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Burhan hakkında
<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>	Burhanın hakikati ve kısımları
--	Burhanın cüzleri, mevzusu mesaili ve mebadisi
--	İlimlerin konu problem ve ilkelerde ortak ve farklı yönleri
Mugalata	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Cedel	--
Had	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Bilimsel sorular (el-metâlibu'l-ilmiiye)	--
İnne ve lime burhanları	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Kavli şarih	<u>(tasnif olarak farklı yerde)</u>
Had burhanla elde edilemez	Had burhan, istikra ya da kismetle elde edilemez; terkip ile elde edilir

--	Burhan ve had arasındaki benzerlikler
--	İlletlerin kısımları
--	İlim, akıl, zan, cehl, zihin, fehm, hads, zeka ve hikmet
<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>	Mugalata
Tanımın nasıl elde edildiği	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>
Tanımın zorluğu ve tanım hatalarından korunma	<i>(tasnif olarak farklı yerde)</i>

Sonuç

Sehlân es-Sâvî, kadılık yapmış yani fıkıh ilmiyle de meşgul olmuş bir alim olup mantık alanında *el-Besâiru'n-nâsırıyye* adlı bir kitap ve *et-Tebşira*, *Risâle fi'l-mantık* ve *Risâle fi tahkiki nakîzi'l-vücûd* gibi çeşitli risaleler kaleme almıştır. Gazzâlî ile çağdaş sayabileceğimiz müellifin en önemli takipçisi olarak Fahreddîn er-Râzî'yi kabul etmek mümkündür. Zira Râzî, eserlerinde kendisine atıf yapmaktadır.

Sâvî'nin eserlerine baktığımızda İbn Sînâ'nın eserlerini okuduğunu görüyoruz. Zira eserinde çoğu defa İbn Sînâ'ya atıf yapmıştır. Hatta özellikle İbn Sînâ'ya ait *el-İşârât ve't-tenbihât*'a özellikle eser ismi vererek atıf yapmaktadır.

Sâvî'nin eserlerinin içeriği incelendiğinde özellikle delalet bahsine, kıyas çeşitlerine ve önermeler arası ilişkiye geniş yer verdiğini görüyoruz. Buradan hareketle İbn Hazm ve Gazzâlî'den etkilendiğini söyleyebiliriz. Zira Gazzâlî, kelam ve mantık ilminde kullanılan delillendirme yöntemi olması açısından önermeler arası ilişkiye ve kıyas çeşitlerine önem vermektedir. Esâsu'l-kıyâs'ta özellikle buna şahit olmaktayız. Lafız ve delalet ilişkisi, dinî metinlerin anlaşılıp yorumlanması ve bu yorumlara bağlı olarak yapılan içtihatlar için önemlidir. Diğer taraftan kipler ve kiplere göre kıyasın sonuç vermesi, özellikle delillerin zan ve katiyet ifade etmesi için esas alınan bir husustur. Buradan hareketle Sâvî'nin eserlerini kaleme alırken fıkıh ve kelam gibi İslami ilimlerde mantığın kullanımını öncelediğini; buna bağlı olarak da bu teşebbüsün en önemli öncülleri olan İbn Hazm ve Gazzâlî'yi dikkate aldığını söyleyebiliriz.

Çalışmamıza konu olan *Tebşira*'nın Farsça nüshası ve diğer mantık eserleri basılmıştır. Bugün elimizde Cârullah ve Köprülü

“et-Tebşira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

kütüphanelerinde mevcut iki Arapça nüsha, Sâvî’ye değil de Fahreddîn er-Râzî’ye nispetle kayıtlıdır. Fakat araştırmalar neticesinde Sâvî’nin bizzat bu risaleyi “et-Tebşira” olarak isimlendirdiğine ve eserin özet olarak kaleme alındığı ve ayrıntıların bir diğer eseri olan *Besâir*’de incelendiğine dair beyanlara ulaştık. Eserin içeriğini Farsça *Tebşira* ve *Besâir* ile karşılaştırdıkça *Tebşira*’nın Sâvî’ye ait olduğuna dair kanaatimiz daha da güçlenmiş oldu. Neticesinde *Tebşira*’da *Besâir*’e yapılan atıfların izini sürdüğümüzde bu eserin Râzî’ye değil de Sâvî’ye ait olduğu sonucuna ulaşmış olduk. Şöyle ki Sâvî, *Tebşira*’da, kıyasın en zayıf öncüle tabii olduğu ancak bunun bazı istisnalarının olduğu, bu istisnaların *Besâir*’de incelendiğini ifade etmiştir. *Besâir*’de ise bu söz konusu istisnaların mümkün içerikli önermeler olduğu zikredilmiştir.

Tebşira, *Besâir*’den sonra kaleme alınmıştır. Zira eserde *Besâir*’e yapılan atıfta ayrıntıların bu eserde zikredildiği ifade edilmiştir. Risale aynı zamanda *Besâir*’in bir özettir. Gerek başlıklar gerekse içerik incelendiğinde bu sonuç ortaya çıkmış oldu. Ayrıca risalenin özet olarak kaleme alındığı bizzat metnin kendisinde iki yerde açıkça ifade edilmiştir.

Risalede mantık ilminin bütün konuları mevcuttur. Lafız ve delalet, tanım, beş tümel, önermeler, önermeler arası ilişki, kipler, kıyas, kıyasın içeriği ve formu, kıyasın farklı öncüllere ve kiplere göre sonuç vermesi gibi. Fakat beş sanattan sadece burhan ve mugalata incelenmiş; cedel, şiiir ve hatabeye yer verilmemiştir.

Sâvî’nin bu çalışmasının Râzî’ye nispetle kayıtlı olması bizi müellifin başka eserlerinin de incelenmesi gerektiği sonucuna götürmüştür. Örneğin *Risâle fi’l-mantık*, hem Sâvî hem de Fahreddîn er-Râzî adına kayıtlıdır. Fakat Sâvî’ye ait olan nüsha Farsçadır. Râzî’ye nispet edilen ise Arapça el yazması olarak bulunmaktadır. Klasik bibliyografik kaynaklarında Râzî’ye ait böyle bir eser zikredilmemiştir fakat Sâvî’nin çeşitli risaleler yazdığı fakat bunların kaybolduğu ifade edilmiştir. Bu yüzden adı geçen risalenin kime ait olduğu da tahkike muhtaç bir meseledir.

Kaynakça

et-Tebşira fi’l-mantık, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa: 793-2, vr.92b-116a.

Kitâbu’t-Tebşira, Cârullâh: 1260-2, 229-349.

Turgut AKYÜZ

KAYACIK, Ahmet. "Sâvî ve el-Besâir Adlı Mantık Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Felsefe Dünyası*, sy.XXXIX (2004/1), 39-54.

KAYACIK, Ahmet. "Sâvî, Ömer b. Sehlân", *TDVİA*, (2009/XXXVI), 202-203.

RÂZÎ, Fahreddîn. *el-Mantıku'l-Kebîr*, thk. Turgut Akyüz, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

SAFEDÎ, İzzettin Aybeg. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut ve Türki Mustafa, (Beirut: Dâru ihyâi't-türâs, 2000), XII.

SÂVÎ, Sehlân. "Risâle fi tahkiki nakîzi'l-vücûd", *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279: 157-166.

SÂVÎ, Sehlân. "Risâle fi'l-mantık" veya "Risâle der mantık", *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279: 125-156.

SÂVÎ, Sehlân. "Tebşira (Farsça)", *Tebşira ve Dû risâle der mantık*, Millet Kütüphanesi: 279, 1-124.

SÂVÎ, Sehlân. *el-Besâiru'n-nâsriyye*, thk. Hasan el-Merâğî, Tahran: Şemsi Tebrizi, 2003).

SİCİSTÂNÎ, Ebû Süleymân. *Tetimmetü Sivânu'l-hikme*, thk. Memduh Hasan Muhammed, (Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1996), I.

Does "al-Tabsirah" Belong to Sahlân al-Sâwî or Fakhr al-Dîn al-Râzî?

Turgut AKYÜZ*

Extended Abstract

Sahlân al-Sâwî was a Muslim scholar who was engaged in the sciences of fiqh and logic. In the field of logic, he wrote a book titled *al-Basâir al-Nâsriyyah* and three treatises titled *al-Tabsirah*, *Risâle fi al-mantiq*, and *Risâle fi tahqîq al-naqîz al-wujûd*. It is possible to accept Fakhr al-din al-

---

* Asst. Prof. Dr., Erzincan Binali Yildirim University, Faculty of Divinity, turgutakyuz@hotmail.com.tr

“et-Tebaira”, Sehlân es-Sâvî’ye mi Yoksa Fahreddîn er-Râzî’ye mi Aittir?

Râzî as the most important follower of the author, who can be regarded as contemporary with al-Ghazzâlî. Because Râzî refers to him in his works.

When we look at the works of al-Sâwî, we can realize that he read the works of Avicenna. Because he often referred to Avicenna in his works. He even referred to *al-Ishârât wa al-Tanbihât* belonging to Avicenna by giving the name of the work in particular.

When the content of al-Sâwî’s works is examined, we can state that he gives a wide place to especially the mention of signification, types of *qiyâs* and the relationship between propositions. Based on this, it is possible to mention that he was influenced by Ibn Hazm and Ghazzâlî. As a matter of fact, al-Ghazzâlî attaches importance to the types of *qiyâs* and relations between propositions in terms of being the proof method used in the science of *kalâm* and logic. We especially witness this fact in his work *Esâs al-qiyâs*. The relationship between *lafz* and *delâla* is important for understanding and interpreting the texts and of course for *ijtihad* based on these interpretations. On the other hand, the fact that the modalities and the *qiyâs* results according to the modalities are essential points, especially for the evidence to express suspicion and certainty. From this point of view, we can mention that al-Sâwî considered Islamic sciences such as *fiqh* and *kalam* while writing his works, and accordingly, took into consideration Ibn Hazm and Ghazzâlî, who were the most important pioneers of this initiative.

The Persian version of *al-Tabsirah*, which is the subject of our study, and al-Sâwî’s three other logic works have already published. The two Arabic manuscript copies of *al-Tabsirah*, which are preserved in the libraries of Cârullah and Köprülü today, are registered in reference to Fakhr al-din al-Râzî, not to al-Sâwî. However, as a result of the researches, we reached the fact that al-Sawî personally named this treatise *al-Tabsirah*, as well as his own statement that the work was written as a summary and the details were examined in his other work, *al-Basâir*. Comparing the content of the abovementioned copies with *al-Basâir* and the Persian version of *al-Tabsirah*, our belief that the Arabic version of *al-Tabsirah* belongs to al-Sâwî became stronger. When we traced the references to *al-Basâir* in the Arabic version of *al-Tabsirah*, we came to the conclusion that this work belongs to al-Sâwî, not to al-Râzî. That is to say, al-Sâwî stated in *al-Tabsirah* that *qiyâs* is addicted to the weakest premise, but there are some exceptions to it, and these exceptions are examined in *al-Basâir*. And in *al-Basâir*, it is stated that these exceptions are the propositions with possible content.

Turgut AKYÜZ

As can be seen, *al-Tabsirah* was written after *al-Basâir*. Because, the reference to *al-Basâir* in the work contains a statement that the details are mentioned in that work. The treatise is also a summary of *al-Basâir*. This result came out when both the titles and the content have been examined. In addition, it is clearly stated in two places in the text itself that the treatise was written as a summary.

All topics of the science of logic are present in the treatise, such as lafz and delâlah, definition, five universals, propositions, relation between propositions, modalities, qiyas, content and forms of qiyas, qiyas conclusions in according to different premises and modalities. But in the context of the five universals the expressions are only about demonstration (burhân) and sophistical refutations (mugâlata); dialectic (jadal), rhetoric (khatâbah), and poetics (shî'r) are not included.

The fact that al-Sâwî's this work has registered in relation to Razi led us to the conclusion that other works of the author should also be examined. For example, *Risâle fî al-mantiq* is registered in the name of both al-Sâwî and Fakhr al-dîn al-Râzî. But the manuscript copy belonging to al-Sâwî is in Persian, and the manuscript copy attributed to al-Râzî is in Arabic. No such work belonging to al-Râzî is mentioned in classical bibliography sources; but it is stated that al-Sâwî wrote various treatises and some of them was lost. Therefore, to whom the mentioned treatise belongs is also an issue that needs an examination.